

ТИПИ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КРИМУ У II ПОЛОВИНІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. ТА ЕТАПИ ЇХ РОЗВИТКУ

Проблема створення дошкільних закладів у Криму відзначалася і як суспільно-економічна, і як загально-педагогічна у II половині XIX – початку XX ст.. Вона привернула до себе увагу педагогічної громадськості, оскільки значна кількість жінок, задіяних у суспільному виробництві, відчувала гостру необхідність у допомозі суспільних закладів. Демократичні ідеї 60-х років XIX ст. стали поштовхом для розвитку прогресивного педагогічного руху, який виявився не тільки в критиці існуючої системи освіти Росії, але й у вимогах масовості та доступності освіти для всіх громадян держави. Особливо це стосувалося жіночої і дошкільної освіти.

Швидкими темпами розвивалися науки про дитину (фізіологія дитини, дитяча психологія, дошкільна педагогіка), було відкрито перші дошкільні установи в Європі, удосконалювалися теорія і методики дошкільного виховання за кордоном і в Україні. Із усією очевидністю постала проблема вдосконалення існуючої освітньої системи Росії. Тому представники прогресивної педагогіки ініціювали створення різних типів закладів суспільного дошкільного виховання. Цей процес був характерним і для Криму.

В історії розвитку вітчизняного дошкільного виховання у II половині XIX – на початку XX століття помітним є внесок досліджень С. Амбрасон, Л. Батліної, Н. Біденко, Г. Ларіонової, З. Ногачевської, С. Попиченко, О.Проскури, О.Пшевращької, Г. Рего, Т. Слободянюк, В. Сергєєвої, Т. Філімонової, І. Улюкаєвої та ін.

Різні аспекти в історії розвитку освіти в Криму вивчають А.Аблятіпов, З.Абдуллаєва, Е. Абібуллаєва, М. Алідінова, Н. Бакши, А. Бацюра, Р. Белоглазов, С. Вишневський, В. Ганкевич, Н. Дундук, М. Журба, Ю. Катунін, П. Коньков, Л. Маршал, Л. Моїсеєнкова, Н. Павленкова, М. Прохорчик, Д. Прохоров, Л. Редькіна, С.Шукліна, Т. Шушара, М. Хайруддінов.

Однак досліджень, які б цілісно висвітлювали історію становлення і розвитку саме дошкільного виховання у Криму в II половині XIX - початку XX ст., немає.

Метою статті є спроба охарактеризувати типи дошкільних закладів Криму та етапи їх становлення у II половині XIX – початку XX ст., визначити їх роль у громадському вихованні дітей у цей історичний період.

До кінця 19 століття Крим входив до складу Таврійської губернії, яка була заснована в 1802 році. Її територія включала до II половини XIX ст. Перекопський, Сімферопольський, Феодосійський, Ялтинський повіти, а також Керч - Єнікальське і Севастопольське градоначальства. Центром губернії був Сімферополь. Населення півострова загалом складало півмільйона мешканців, що проживали в 12 містах і 2500 населених пунктах.

З 1805 року Таврійська губернія входила до складу Харківського навчального округу, з 1833 р. була включена до Новоросійського (Одеського) навчального округу. У першій половині XIX ст. Крим був

представлений трьома типами навчальних закладів, що знаходилися у відомстві Міністерства народної освіти: приходськими, повітовими училищами, губернською гімназією. У міру того як розвивався і облаштувався край, розвивалося господарство, проблема освіти ставала найважливішою. Після реформи 1863 року в Криму були широко представлені середні навчальні заклади, у тому числі за етнічними і релігійними ознаками. Йшло становлення вищої освіти. З 1869 по 1874 рр. в Таврійській губернії відбулося сім вчительських з'їздів; в їх роботі взяли участь багато прогресивних педагогів того часу, у тому числі видатні діячі народної освіти К. Ушинський, М. Корф[4].

На розвиток практики дошкільного виховання в Криму в другій половині XIX – на початку XX ст. вплинув цілий ряд чинників і найважливіших подій: Кримська війна, скасування кріпацтва в Росії, приток робочої сили до Криму, широке застосування жіночої праці на підприємствах, перетворення Криму на курорт. Розповсюдженню передових педагогічних ідей і методик освіти дошкільників сприяла діяльність багаточисленних благодійних і громадсько-педагогічних організацій: Сімферопольських товариств – „Дитячий садок”, „Дитяча допомога”, Добродійного товариства, піклування про дітей Ксенінського товариства Севастопольських ясел, Керченського товариства піклування про дітей, Керченського і Ялтинського товариства „Ясла”, Товариства лікарів у Євпаторії, Товариства лікарів щодо створення санаторії для ослаблених дітей в Ялті й Алупці, Сімферопольського і Ялтинського відділення Ліги боротьби з туберкульозом та ін.. Завдяки діяльності цих товариств, а також ініціативи приватних осіб у Криму,

розпочали свою діяльність різноманітні типи дошкільних установ.

На підставі вивчення архівних та історичних матеріалів нами виділені типи дошкільних закладів та етапи їх становлення в Криму у другій половині XIX – початку XX ст.

Першим періодом в становленні дошкільних закладів є період з 1854 по 1872 рік. Цей період розвитку закладів опіки – дитячих притулків, сирітських виховних будинків, у тому числі і для дітей дошкільного віку. Вони мали за мету перш за все опікування дітей, а також моральне їх виховання та початкове навчання, підготовку до майбутнього трудового життя.

Першими були засновані в Сімферополі притулок графині А.Адлерберг (1854) та сирітський притулок таємного радника А.Я. Фабра (1864), земські міські притулки для підкидьків у 1870 році в Сімферополі та в 1871 році в Ялті. В Керчі з 1874 року почав діяти Маріїнський притулок при Кушніковському жіночому інституті.

Дитячий притулок ім. Амалії Максиміліанівни Адлерберг проіснував у Криму більше шістдесяти років, до початку громадянської війни. Спочатку притулок призначався і для дівчаток, і для хлопчиків, а з 1887 р. в ньому перебували тільки дівчатка у віці від 3 до 16 років [5].

Сирітський притулок таємного радника А. Фабра, заснований 1864 року, успішно проіснував п'ятдесят років. Керівник канцелярією князя М.С. Воронцова, Андрій Якович Фабр, 1863 року в духівниці залишив весь свій капітал і всі свої маєтки на влаштування сирітського будинку в Сімферополі. Притулок був під заступництвом у числі установ імператриці Марії. Призначення сирітського будинку полягало в піклуванні про повних сиріт чоловічої статі, уродженців Таврійської губернії,

та їх релігійно-етичному вихованні [1].

В Сімферопольському земському притулку підкидьків (1872) спочатку була високою смертність дітей, але з приходом Софії Андріанівни Аренд притулок щодо роботи з дітьми зайняв одне з перших місць в Росії. Ялтинський міський притулок почав свою діяльність у 1871 році завдяки зусиллям княгині Є.М. Трубецької [8]. У цих притулках практикувалася система патронування дітей, спрямовувало діяльність притулків у Криму Таврійське губернське опікування дитячих притулків.

Другим періодом в розвитку дошкільних закладів в Криму є період з 1872 по 1897 рік. Для нього є характерною диференціація закладів опіки та виділення власне дошкільних установ – колисок для покинутих дітей раннього віку, а також відкриття в 1872 році Сімферопольським товариством „ Дитячий садок” дитячого садка – першого закладу по вихованню дітей дошкільного віку. Він був відкритий за ініціативою І. Іванова й підкорявся губернському інспекторові народних училищ [9].

З липня 1876 року в Керчі, в будинку добродійного товариства, було відкрито колиску для покинутих дітей (невідомого походження) [2]. В 1889 році було споруджено нову будівлю Маріїнського притулку з церквою і колискою для покинутих дітей. 1992 року колиска для покинутих дітей була відкрита при земському притулку в Сімферополі.

1897 року в Керчі відкрито Нижній (Фребелевський) дитячий садок. В дитячому садку діти займалися плетінням із смужок паперу, вишиванням на картоні різних фігур, квітів і тварин, вирізуванням і наклеюванням фігур в зошити, ліпленням з глини, розфарбовуванням, роботою зі спицями, вишивкою тощо.

Дітям читалися маленькі оповідання, велися бесіди щодо ознайомлення їх з навколишньою природою. Заняття проводилися в дитячому садку з 10 до 14 години дня і чергувалися співом, рухливими іграми чи прогулянками.

Для третього періоду в розвитку дошкільних закладів у Криму (1895-1910) характерним є урізноманітнення їх типів – денних ясел - притулків, фребелівських дитячих садків, дитячих захистків, дитячих санаторіїв, оздоровчих колоній, дитячих оздоровниць, дитячих курортів, дитячих пляжів, дитячих майданчиків. В них педагогічна робота проводилася підготовленими спеціалістами. На меті вони мали різнобічний розвиток дошкільників, насамперед, фізичний, а також допомогу сім'ям у вихованні дітей.

Так, у великих містах Криму з ініціативи товариств „Ясла” та приватних осіб відкриваються денні притулки для дітей, що дають можливість працюючим матерям віддавати дітей на піклування до притулку на час поденних робіт. Ясла-притулки забезпечували умови для отримання дітьми початкового виховання, трудових умінь і навичок, релігійно-етичне виховання.

Так, у Керчі притулок-ясла розпочав свою діяльність з 1893 року завдяки зусиллям Ю. Антонової. У 1895 році в Ялті відкрито денний притулок «Ясла Заріччя» для допомоги бідним сім'ям Ялти й Алупки. Ініціатива відкриття належала баронесі М. Фридерікс і С. Дараган. Протягом 11 років тут притулок мала 131 дитина. 1896 року в Керчі було створено товариство «Ясла», воно мало й захисток для малолітніх дітей. Цього ж року розпочав свою діяльність денний дитячий притулок ім. А. Люстіга в Сімферополі, якому з 1909 року було надано характеру

дитячого садка, де діти займалися малюванням, ручною працею, фребелівськими іграми, співами тощо. Севастопольський денний притулок «Ясла» відкрився в 1900 році за ініціативи О. Данилової та при підтримці Ксенінського товариства Севастопольських ясел. А 1902 року денний дитячий притулок почав функціонувати і в Керчі, де у 1909 році почав діяти захисток для бідних сиріт "імені купця першої гільдії К.І. Месаксуді".

На початку ХХ століття в Криму виникли перші дитячі громадські установи, призначені для оздоровлення й лікування ослаблених та хворих дітей. Почин тут належав професорам медицини московського університету О. Боброву і М. Філатову. О. Бобров на власні кошти заснував 1902 року в Алуці „санаторію” для дітей, хворих на кістковий туберкульоз на 90 місць.

Дитячі колонії мали на меті безмедикаментозне оздоровлення дітей за допомогою кримського клімату. Такі установи діяли в Керчі, Саках, Ялті. Першою в 1902 році Товариством піклування про дітей була заснована дитяча колонія в Керчі. В 1905 році колонію в Ялті відкрито подружжям В. і О. Готліб і П. Нанія. Колонії працювали цілорічно. На думку лікаря П. Нанія, колонія мала не тільки оздоровлювати, але й наповнювати день дитини корисною розумною діяльністю.

Дитяча оздоровниця була організована поблизу Ялти лікарями Л. Фінкельштейном і А. Якубовським. Склад дітей був найрізноманітнішим: немовлята, діти раннього, дошкільного віку, школярі. За кілька літніх місяців тут лікувалися понад 200 дітей, причому дітей немовлят та раннього віку було не менше 40%. Під впливом лікувальних природних чинників діти засмагали, набирали у вазі, позбувалися симптомів

багатьох хвороб [7].

У 1906 році перший в Росії дитячий курорт був організований В. Ляпідусом в Ялті. В Євпаторії 1910 року був відкритий для лікування і організації дозвілля дітей дитячий пляж „SANITAS” лікарями Г. Галицькою і Б. Казасом. Ці заклади забезпечували дітей сонячними, повітряними, пісочними ваннами, електропроцедурами, лікувальною гімнастикою та рухливими іграми за системою П. Лесгафта під керівництвом спеціалістів.

Четвертому етапу в розвитку дошкільних закладів в Криму (1910 – 1919) притаманне зростання кількості дошкільних закладів та педагогізація роботи в них, а також більш широка участь в їх організації державних структур.

В цей час набули поширення дитячі майданчики, дитячі садки, ясла, землеробські притулки, дитячі клуби. Досить активно працювали Пушкінський майданчик у Керчі, Шестериковський і Кладбищенський майданчики для фізичних ігор, вправ і занять – у Сімферополі. Організовували їх діяльність педагогічні товариства. Керівництво іграми і заняттями з дітьми здійснювали випускниці курсів П. Лесгафта. З 1913 року на майданчиках уперше стали проводити заняття з ліплення та гімнастики [6]. В Ялті майданчик для гімнастичних вправ розпочав свою діяльність у міському саду тільки в 1916 році за ініціативою Є. Глагольової, викладача Петербурзького гімнастичного інституту. Пізніше, у 1918-1919 роках, в Ялті розпочали роботу й інші дитячі майданчики – Масандрівський, Церковний, Аутський, Толстовський, Мещерський. В зимовий період вони працювали як дитячі клуби. Ялтинська Міська Дума надала для них спеціальні приміщення та кошти [3].

У роки першої світової війни в Криму діяли Каратобійський землеробський притулок поблизу Євпаторії для сиріт воїнів, полеглих і скалічених у бою (1915) та Ялти (1915), а також осередок для дітей мобілізованих батьків в Сімферополі (1914).

У цей час у Криму поширилися й приватні дитячі садки: в Севастополі з 1911 року працює дитячий садок А. Степанової, в Сімферополі в 1913 році відкрився єврейський сирітський притулок А. і Ц. Ковлер, працював платний дитячий сад К. Коган при училищі 2-го розряду Д. Коган, з 1914 року відкрилися платний дитячий сад В. Телишевської при приватному однокласному чоловічому училищі В. Телишевської та елементарна школа і дитячий садок Е. Нергер. Від Сімферопольського добродійного товариства в Сімферополі діяли «Ясла» на Пушкінській (зав. Є. Кравець) і на Госпітальній (зав. О. Чепіга).

Висновки. В розвитку дошкільних закладів у Криму у другій половині XIX - початку XX ст. нами виділені чотири періоди. В цей час у Криму діяло більше сорока дошкільних установ різних типів. Це були дитячі притулки, сирітські будинки, колиски для покинутих дітей, дитячі захистки, дитячі колонії, дитячі садки, дитячі оздоровчо-лікувальні заклади тощо. Багато з них були змішаного типу, тобто охоплювали вихованням не тільки дітей дошкільного, але і раннього та молодшого шкільного віку з різних верств населення. Значна частина з них була відкрита на кошти добродійних товариств і приватних осіб, незначну участь в їх організації брала держава, головним чином, земства.

Дошкільні установи, що виникли в II половині XIX ст., призначалися

насамперед для сиріт. Вони розв'язували завдання догляду за дітьми, їх фізичного, трудового, релігійно-морального та розумового виховання. Дитячі ж установи початку XX ст. охоплювали дітей різних верств населення, головним чином, дітей тих жінок, що були зайняті на виробництві. Переважним змістом діяльності таких установ була педагогічна робота. Широко використовувалася в їх роботі популярна на той час методика дошкільного виховання Ф.Фребеля, методика фізичного виховання П. Лесгафта.

Кожен з типів дошкільних установ мав свої цілі і завдання. Так, діяльність дитячих колоній, оздоровниць, санаторіїв, дитячих майданчиків і дитячих пляжів була націлена перш за все на фізичний розвиток і оздоровлення дітей. Денні притулки - ясла, захистки, фребелівські садки, приватні дитячі садки майданчики - проводили більш різноманітну педагогічну роботу з дітьми.

Багато зробили для організації дошкільних установ у цей час в Криму А. Адлерберг, С. Аренд, С. Дараган, О. Данилова, К. Коган, А. Маркевич, Е. Нергер, О. Сумцова, В. Телишевська, О. Тіде, А. Фабр, М. Фридерікс, С. Шнейдер.

Характерними для Криму, який у цей історичний період проходив своє становлення як здравниця, були установи, призначені для оздоровлення дітей засобами винятково природи - дитячі санаторії, колонії, пляжі, майданчики. Їх організаторами були, перш за все, лікарі, що вкладали свої кошти в діяльність цих установ. Великими ентузіастами своєї справи були О. Бобров, Є. Глаголева, В. Готліб, Г. Галицька, Б. Казас, М. Кашкадамов, В. Ляпідус, П. Нанія, Л. Фінкельштейн, А. Якубовський. Діяльність цих

установ вирізнялася доцільністю використання багатьох видів діяльності для дітей, науковим підходом, умілим використанням місцевих кліматичних умов.

Відзначимо, що ці установи користувалися популярністю, в них лікувалися, оздоровлювалися і виховувалися не тільки кримські діти, але і діти з різних регіонів Росії.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГААГК. – Ф.120. – Оп. 1. – Д. 1. Об организации сиротского приюта.

2. ГААРК. – Ф.455.оп.1. – Д.454. Об устройстве колыбели при здании женского благотворительного общества.

3. ГААРК. – Ф. 522. – Оп.1, т.2. – Д. 2085. Дело по устройству площадки для детских игр.

4. *Мальгин А.В.* Русская Ривьера. – Симферополь: СОНАТ. – 2004. – 352с.

5. *Маркевич А.И.* Симферопольский детский приют им. А.М. Адлерберг: краткий исторический очерк Маркевич А.И. – Симферополь, 1915. – 71с.

6. Отчёт о деятельности Симферопольского общества «Детская

помощь» за 1913 год. – Симферополь, Типография Г.М. Эпеля, 1914. – 50с.

7. *Финкельштейн Л.* Лечение солнцем, воздухом и водой в детской лечебнице. /Финкельштейн Л., Якубовский А. – Санкт- Петербург. – 1908. – 32с.

8. ГААРК.- Ф.522.- Оп.1.- Д.112. - Дело об отводе свободной городской земли для постройки приюта /Ялтинская городская управа/.

9. ГААРК. – Ф. 26.- Оп.1. – Д. 25742. - Дело канцелярии Таврического губернатора об утверждении устава Общества «Детский сад».

Подано до редакції 22.01.07

РЕЗЮМЕ

В статье обращено внимание на типы дошкольных учреждений в Крыму и этапы их становления в половине XIX - начала XX вв. Определяется

решении задач воспитания и образования детей дошкольного возраста в данный исторический период.

их роль в

SUMMARY

The author points out three types of pre-school educations in the Crimea and the stages of their development in the 2nd half of the XIX – at the beginning of the XIX century. The author specifies their role in solving problems of children's education of pre-school age at the given historical period.